

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL časopisu / URL of the journal: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Autor(i) / Author(s): Ladislav Cabada
Článok / Article: Členství a vnitřní organizace ve středoevropských politických stranách
Vydavateľ / Publisher: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica

Odporúčaná forma citácie článku / Recommended form for quotation of the article:

CABADA, L. 2017. Členství a vnitřní organizace ve středoevropských politických stranách. In *Politické vedy*. [online]. Roč. 20, č. 3, 2017. ISSN 1335 – 2741, s. 8-27. Dostupné na internete: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk/archiv-vydani/2017/3-2017/ladislav-cabada.html>.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

ČLENSTVÍ A VNITŘNÍ ORGANIZACE VE STŘEDOEVROPSKÝCH POLITICKÝCH STRANÁCH¹

PARTY MEMBERSHIP AND INTERNAL ORGANIZATION IN CENTRAL EUROPEAN POLITICAL PARTIES

Ladislav Cabada*

ABSTRACT

Party membership became one of the important indicators of political participation level and quality in the Western democracies. After the fall of the communist regimes in East Central Europe, also the new democracies in the region were included into the comparative research of party membership showing important differences and specifics next to the traditional democratic states. The aim of our article is to analyse the contemporary situation in party membership development in Central Europe. As the analytical framework for the discussion we use the typology of five party models developed by André Krouwel, especially with respect to the internal party organization. Four countries are included into the analysis – next to Czechia, Slovakia and Poland as examples of new democracies in Central Europe we include also Austria, being in our perspective also Central European state. As the basis for the analysis we use the comparative study of 27 European democracies presented by van Biezen, Poguntke and Mair. As far as this study collected the data ending with the year 2009, we develop the analysis to the present day. The comparison evidences that the party membership decline continued also in the last decade.

Key words: party membership, political participation, party models, internal organization, Central Europe

* Doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D. je docentem a garantem studijního programu Politologie na katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha, je rovněž koeditorem časopisu *Politics in Central Europe* a v období 2012–2018 prezidentem Středoevropské asociace pro politické vědy (CEPSA), Metropolitní univerzity Praha, Dubečská 900/10, 10031 Praha 10 – Strašnice, Česko, e-mail: ladislav.cabada@mup.cz.

¹ Tento článek vznikl s podporou vědecko-výzkumného záměru Metropolitní univerzity Praha „Středoevropská politika“, kód projektu 52-01.

Úvod

Adekvátní politická participace bývá považována za jeden z klíčových předpokladů kvality demokracie. Účast občanů na politických činnostech, např. členství v organizacích zaměřených na prosazování politických cílů, účast ve volbách či na petičních aktivitách a demonstracích jsou často kvantitativně zkoumány, přičemž vysoké podíly účasti na zmíněných aktivitách bývají považovány za příznak dobře fungující demokracie založené na participativní politické kultuře a aktivní občanské společnosti. V naší analýze se zaměřujeme pouze na vybraný segment širšího problému politické participace, když se věnujeme problematice členství v politických stranách. Obsahem takto vymezené otázky je zejména vazba mezi politickými stranami a jejich (ne)členy, ať už v podobě kvantifikovatelné (vývoj počtu členů a podíl populace, jenž je člensky svázan s politickými subjekty) či ve vazbě na některé další aspekty. Těmi jsou pro nás zejména modely politických stran ve vazbě na členství, vnitřní struktura stran a jejich strategie vůči (ne)členům.

V první části analýzy představíme teoretické přístupy ke studiu politické participace a členství v politických stranách. Soustředíme se také na specifiku stran v rámci obecných participačních aktivit. V neposlední řadě se zaměříme na odlišnosti či podobnosti ve vývoji politických stran v západní a střední Evropě s ohledem na problematiku členství. Následně se pak budeme věnovat vývoji členství v zemích střední Evropy. Vedle tří postkomunistických zemí – Česka, Polska a Slovenska – zařazujeme do vzorku Rakousko jako rovněž malou středoevropskou zemi, která je v některých ohledech dalším tem zkoumaným případům podobná, zpravidla je však současně vnímána jako odlišná na základě poněkud neujasněného konstatování, že jde o tzv. tradiční demokracii.

Naše analýza je založena jako kombinace diachronní a synchronní komparace; soustředíme se tedy jako na postižení vývoje, tak i na vysledování společných trendů v dílčích etapách tohoto vývoje. Přirozeně se jako jeden z nejviditelnějších objektů srovnání nabízí vývoj počtu členů politických stran ve zkoumaných zemích, jak v absolutních číslech, tak s ohledem na vývoj počtu členů jednotlivých typů stran a konkrétních politických subjektů. Současně předvýzkum v podobě heuristické přípravy ukazuje, že stranicí včetně otázky členství prochází v evropských demokraciích v posledních dekadách zásadní transformací, přičemž některé aspekty a projevy této změny můžeme pozorovat bez výraznějších odlišností mezi obecně vymezenými skupinami tzv. tradičních a tzv. nových demokracií. Soustředíme se přitom na vývoj do současnosti, tedy

v prípade postkomunistických zemí na približne štvrt storočí vývoje, v prípade Rakúska logicky predstavíme i vývoj pred rokom 1989.

Odborná reflexe členstvá v stranách sa dominantne sústreďuje na dve roviny. V rovine výskumu stran môže analýza členstvá sloužiť k rozkrytí vnútorného charakteru stran a klasifikácii. Co sa týče roviny sociopolitického systému, výskum členstvá býva zasazovaný do obecnější analýzy politickej participácie, jež slouží jako jeden z indikátorů kvality demokracie či typu politickej kultury. V našej analýze budeme členstvá zasazovať dominantne práve do rámce, ktorý sme stručne nastínili a jenž rozvedeme směrem k představení vybraných teoretických přístupů a operacionalizaci základních pojmů.

Předpoklad, že členstvá v stranách v postkomunistických zemích je výrazne nižší než v západoevropských zemích, se stal jednou z obecných hypotéz výskumů zabývajících se komparativní analýzou členstvá v politických stranách. Vedle toho mnohé analýzy členstvá pracují rovněž s hypotézou, kterou jako první postavili **Dahl** a **Tufte**, že „čím vyšší je počet občanů ... tím nižší je jejich motivace k participaci.“ (Dahl, Tufte, 1973, s. 43) V naší analýze z obou naznačených proměnných rovněž vyjdeme, když do vzorku zanášime i populačně relativně velké Polsko. Vedle toho zaneseme ještě třetí proměnnou, spočívající v převažujícím typu politických stran. Vycházíme z toho, že v tzv. postkomunistickém areálu fakticky absentují všeobjímající strany založené na jasném ukotvení v minulosti a dlouhodobě budované symbióze s jasně definovanými sociálními skupinami. (Toole, 2007) Dalším východiskem nám je skutečnost, že i tzv. velké strany (co do objemu hlasů získaných v parlamentních volbách) ve středovýchodní Evropě zpravidla disponují malou členskou základnou. V postkomunistickém areálu se navíc vyskytuje velké množství subjektů, které proniknou do parlamentu pouze na jedno či dvě volební období, tj. dosáhnou pouze krátkodobě relevance. Toto vše pak logicky narušuje stabilitu členstvá v stranách.

1 Členství a model vnitřní organizace v politických stranách

Podle obecně sdílené představy o vzniku moderních politických stran, již do typologie převedl **Duverger**, lze tyto formace rozlišit podle způsobu a místa jejich vzniku (volební/parlamentní vs. mimovolební/neparlamentní), ale rovněž charakteru členstvá. Strany kádrů se v situaci četných volebních cenzů 19. storočia etablovaly s veľmi malou členskou základnou a nízkou mierou vnitřní organizácie. Naopak strany mas, vznikajúce ve väzbě na sociální skupiny, jež kvôli cenzóm

nedisponovaly volebním právem, vznikaly jako mimoparlamentní a využívaly jiné formy politické akce. Často byli členové masových stran vázáni rovněž ve strukturách afilovaných, např. hospodářských, generačních, genderových či tělovýchovných (srov. Novák, 1997, s. 24 – 26 a s. 31 – 32). **Krouwel** strany kádrů, elit či výborů (*caucus*) definuje jako „strany individuálních reprezentací“, strany mas jako „strany sociální integrace.“ (Krouwel, 2006, s. 254 – 255)

Po odstranění většiny volebních cenzů, kdy se i masové strany mohly ucházet o volené posty, se začala měnit jejich vnitřní struktura. Z odborné literatury, která tuto proměnu reflektovala, zmiňme dílo **Michelse**, jenž jako člen německé sociální demokracie kritizuje vývoj strany před rokem 1914 a formuluje tzv. železný zákon oligarchizace, tedy odtržení profesionalizujících se vůdců masových stran od členské základny. (Ball, Bellamy, eds., 2003) Jak dodává **Tan** (1998, s. 188 – 190), podle **Michelse** je „růst oligarchie a zánik vnitrostranické demokracie nevyhnutelným důsledkem rozvoje vnitřní organizace strany a růstu počtu členů.“ Navzdory naznačené vnitřní oligarchizaci se masové strany dále mohly opřít o rozsáhlou a věrnou členskou základnu. Ostatně právě ve vazbě na silné členské zázemí masových stran můžeme uchopit dva natolik odlišné fenomény, jako je totalitarizace některých stran a „zamrznutí“ stranicko-politických systémů, jak jej pojednávají **Lipset** a **Rokkan** (Amorim Neto, Cox, 1997, s. 150). Naopak, silné propojení stran se státním aparátem se stalo základním stavebním prvkem meziválečných i poválečných partokracií.

Utlumování ideologické „zarputilosti“ po druhé světové válce se stalo základem nového typu všeobjímající strany (*catch-all party*). Podle **Krouwela** (2006, s. 250) se „všeobjímající strana zrodila z masových stran, jež profesionalizovaly svou vnitrostranickou organizaci a snížily význam ideologického profilu, aby se staly přitažlivými pro širší elektorát nebo nábožensko-sociální bázi, než které původně oslovovaly.“ V politologické literatuře vznik tohoto nového vývojového typu reflektoval zejména **Kirchheimer** (1966), jenž do svých definičních znaků zahrnul rovněž otázky spojené s členstvím.² Dle našeho soudu je již v transformaci masové strany do

² „Kirchheimer považoval úpadek role členů stran za mnohostranný proces, který zahrnuje stagnaci členské základny, pokles účasti na stranických setkáních a četnosti stranických tiskovin, transformaci k vyváženějšímu sociálnímu profilu a snížený význam členských příspěvků v celkových příjmech strany. Následně se rovněž snižuje význam aktivní účasti členů strany na výběru vedení strany, což vede k erozi funkce členů strany jako mediátorů mezi elektorátem a vedením strany.“ (Krouwel, 2006, 257)

všeobjímající zakořeněn potenciál k erozi členství. Ten se nejdříve projevuje funkčně, následně ovšem i numericky, tj. klesajícím počtem členů. Fenomén oslabování významu členství je pak posílen procesem postmodernizace západních společností od 60. let 20. století a rozvojnáním vazeb mezi stranami vzniklými na základě konfliktních linií a sociálními skupinami, jež byly nositelkami dílčích konfliktů, resp. nástupem stran jednoho tématu.

Čtvrtým vývojovým typem politických stran jsou strany kartelu. (Katz, Mair, 1995) Od všeobjímajících stran je neodlišují zcela rozdílné charakteristiky, ale spíše intenzita některých determinant, které soudobé strany vymezují. Zatímco všeobjímající strany se k členské základně stále formálně obracejí a naplňují základní funkce politických stran, u stran kartelu se rozvoj členské základy redukuje na jedinou, rekrutační funkci, tj. vytvoření úzkého kádrového fondu pro obsazování pozic ve státním aparátu. Jak uvádí **Wolinetz**, „na rozdíl od všeobjímajících stran, jež jsou založeny relativně podnikatelsky, strany kartelu se obracejí k ještě užšímu elektorátu, jsou organizovány volně, a vzdalují se od svých členů.“ (Wolinetz, 2002, 148)

Hopkin a **Paolucci** shrnují, že u velké části soudobých stran „je limitováno řadové členství, když se velká část členů stává držiteli postů a vidí stranu jako nástroj pro zajištění pozic.“ (Hopkin, Paolucci, 1999, s. 333) **Krouwel** dodává, že „členské organizace se stávají prakticky redundantními a jsou nahlíženy pouze jako zásobárna pro rekrutaci kandidátů.“ (Krouwel, 2006, s. 266) Nejvýrazněji pak tuto skutečnost pozoruje u pátého typu stran, stran-firm, jež chápou voliče jako konzumenty produktu, preferují strategie orientované na získání vládních postů, vykazují výraznou tendenci k zajišťování aktivit z vnějších zdrojů a v jejich čele zpravidla nacházíme lídra typu „politického podnikatele“. Jak píše **Krouwel**, v případě strany-firmy „je stranická báze limitována na minimum, tak, aby nepřekážela vedení v jeho snahách vломit se do stranického kartelu.“ (Krouwel, 2006, s. 260)

Vidíme tedy, že jednotlivé vývojové typy politických stran se organizačně odlišují zejména pozicí členů vůči vedení strany, resp. hlavními rolami a funkcemi, které členové uvnitř těchto stran naplňují. **Krouwel** shrnul základní charakteristiky proměny mocenských struktur a vnitřní organizace pěti nastíněných typů politických stran do přehledné tabulky; pro potřeby naší analýzy považujeme za účelné redukovat reflexi organizační dimenze politických stran na vazbu typu strany a hlavních charakteristik členství.

Tabuľka č. 1: Význam členství v politické straně ve vztahu k typu strany

Typ strany	Význam členské základy
strana elit, výborů či kádrů (1860 – 1920)	členství neexistuje nebo je zcela minimální
masová strana (1880 – 1950)	dobrovolná členská organizace je jádrem strany
všeobíjající strana (1950 – současnost)	marginalizace členů
kartelová strana (1950 – současnost)	členové jsou zásobárnou pro rekrutaci politického personálu
strana-firma (1990 – současnost)	členství je minimální a irelevantní

Zdroj: Krouwel, 2006, 263

Důsledkem marginalizace významu členské základny je u řady stran nerozvinutá organizační struktura. Kartelové strany či strany-firmy prakticky nedisponují vertikální stranickou organizací a existují pouze na centrální úrovni, členská základna se často téměř překrývá s parlamentním klubem. Absence sítě regionálních organizací pak stranám znemožňuje naplňovat důsledně i poslední z „tradičních“ funkcí, jíž se věnují, tj. rekrutaci kandidátů, z jiných než „centrálních“ zdrojů. Strany si tak někdy vypomáhají franšízou, tj. poskytnou značku na regionální úrovni komukoli, kdo je ochoten pod ní vystupovat. Běžná je tato praxe u stran-firem, které jsou založeny na „politickém podnikateli“ a fakticky nemají program. (Hloušek, 2012)

Shrňme tedy, že charakter členství je – nahlíženo v rovině organizační – jedním z klíčových příznaků odlišných typů stran. Zřetelný pokles, resp. nedostatek členů je v případě některých typů politických stran jejich základní charakteristikou, kterou v naší analýze svazujeme mj. s typem strany. Současně nicméně vycházíme z předpokladu, že v případě tzv. postkomunistických zemí je situace složitější.

2 Politická participace v postkomunistickém areálu

Analytici se obecně shodují na tom, že jedním ze specifíků postkomunistických zemí je nízká míra participace. S jistým zjednodušením konstatujeme, že v těchto zemích absentovala silná občanská společnost, z níž by vyrůstali aktéři reprezentující jasné a agregované zájmy (srov. Fink-Hafner, Kropivnik, 2006; Letki, 2004; Vráblíková, 2009). Je logické vycházet z premisy, že v komunistických zemích se zpravidla jednalo o participaci vynucenou. Prosovětské režimy, navzdory viditelnému odklonu od čistě totalitních praktik permanentní mobilizace, byly i v průběhu 70. a 80. let 20. století založeny na

kamufláži masové politické participace. Ta sloužila mj. jako legitimizační nástroj, když byla vydávána za důkaz podpory vládnoucím mocenským strukturám. Důležité přitom je, že členstvím byla loajalita vyjadřována státu či ideologii, ale ne sociální skupině, s níž by jedinec pociťoval sounáležitost.

Demokratizace představovala zásadní průlom do dosavadních habitů. Jako velmi důležitá a komplikovaná se záhy ukázala otázka sebeidentifikace s agregovanou sociální skupinou. Ve společnostech, založených na rétorice třídního konfliktu, se občané komplikovaně identifikovali s klasickou socioekonomickou konfliktní linií. „Např. v Československu respondenti v celostátním výzkumu vykazovali velké obtíže s umístěním sebe sama na pravo-levém kontinuu ... Podobné charakteristiky byly pozorovány rovněž v Bulharsku a Polsku.“ (Evans, Whitefield, 1993, s. 530) Totéž platí i pro značnou část nových politických elit, neznalých tradičních politických ideologií a snících o specifických „třetích cestách“ mezi liberálním kapitalismem a socialismem. Vedle dočasné konfliktní linie kontinuita vs. diskontinuita ve vztahu k *ancien régime* se tak silně etablovaly jiné neliberální, resp. kolektivistické přístupy na čele s nacionalismem.

V periodě tranzice byly společnosti v zemích středovýchodní Evropy mimořádně mobilizovány k politické participaci. Na druhé straně velká část členů dosavadních masových struktur již v periodě „*revoluční euforie*“ využila svého práva nebýt členem. (Vráblíková, 2009, s. 868) Vidíme zde tedy dva protichůdné procesy. Mimořádná politická mobilizace zpravidla byla ukončena prvními svobodnými volbami, jež byly provázeny velmi vysokou volební účastí (Fink-Hafner, Kropivnik, 2006), naopak „*druhé a třetí volby v rámci demokratického politického režimu byly provázeny výrazným poklesem volební účasti.*“ (Kostadinovova, Power 2007, s. 263)

Klesající participace a absence postmateriálního individuálního přístupu k formování a prosazování zájmů sociálních skupin v politice mohou být považovány za součást obecnějších znaků (post)komunistické politické kultury. Politická kultura vnesená komunismem byla charakterizována egalitarismem, neochotou účastnit se oficiální politiky a separací do privátního prostředí. (Bernik, Malnar, Toš, 1995) Tato skutečnost se následně přetavila ve velmi specifický „paradox“, tedy že nadprůměrně politicky aktivní zůstávají v postkomunistických společnostech právě bývalí – či současní – členové (post)komunistických stran. (Letki 2004).

Nízká úroveň politické participace se v nových demokraciích projevila výrazným přeceněním – někdy dokonce adorací – některých institucí či dokonce

jedinců. Mnozí autoři upozorňují na nadměrnou roli parlamentů, resp. stran (Ágh, 1996, s. 55; Tomšič, 2011, s. 121). Exkluzivita je pro strany snadná právě proto, že v nových demokraciích klesá či stagnuje politická participace. Politické strany se po rozpadu antikomunistických hnutí formovaly jako struktury bez výrazné členské základny. **Ágh** (1996) je označil jako elitistické, **Innes** (2002, s. 87–90) jako „instantní všeobjímající strany“, **Kostelecký** (2002, s. 154) užívá pojem „gaučová strana“. Malý počet členů logicky znamená malý tlak na vnitrostranickou soutěž. „Členská základna je příliš malá, než aby mohla jakkoli limitovat stranické elity. Pro všechny nebo většinu členů strany politika představuje individuální kariérní cíl, nikoli nástroj k formování společnosti v souladu s normativními principy. Politické angažmá je motivováno osobními perspektivami lukrativního stranického či vládního postu, případně jiných výhod, nikoli politickým přesvědčením!“ (Ehrke, 2010, s. 5) Jak ukazuje **Grzymala-Busse** (2007), hlavní společnou charakteristikou všech politických stran v areálu je „vytěžování státu“ (*state exploitation*). Toto vše – včetně nejasné a nestabilní programatiky – je důvodem malé věrnosti voličů, vysoké volatility a četného výskytu stran jednoho tématu či dokonce „jednoho použití“.

3 Analýza členství v evropských politických stranách

Významným faktorem limitujícím výzkum členství je neochota politických subjektů podávat o sobě objektivní informace. Ta je provázána se skutečností, že v mnoha zemích abscentuje kontrolní mechanismus vůči stranami uváděným údajům; poměrně často je místem sběru a kontroly dat parlament. Některé subjekty mají tendenci směrem k veřejnosti, ale také stranickým konkurentům počet svých členů navyšovat, jiné naopak mají snahu prezentovat se jako struktury s exkluzivním členstvím, jež je uděleno teprve „prověřeným“ uchazečům. Specificky se pak média i další aktéři zajímají o specifické aspekty stranictví včetně počtu členů v předvolebním období, jak ostatně ukazuje i naše heuristika. V řadě zemí není legislativně upravena situace souběhu členství v několika politických stranách u jedné osoby, čímž může být statistika zkreslena. I proto se vedle odborných zdrojů v analýze opíráme i o zdroje popularizační povahy, založené na informacích, jež o sobě poskytují samy strany. Vyrovnat se musíme i s nedostatečnými zdroji k vývoji členství v postkomunistických zemích v první polovině 90. let.

Podívejme se tedy nejdříve na data z nejdůležitější studie, jíž je dlouhodobý sběr údajů **van Biezenové, Maira a Poguntkeho** (2012),

reflektující proměnu základních parametrů během první dekády 21. století. Autoři v analýze 27 evropských zemí zjistili průměrné zastoupení členů politických stran ve skupině oprávněných voličů 4,65%. Nejvyšší procentní zastoupení vykázaly Rakousko (17,27%) a Kypr (16,25%). Tyto země představují samostatný cluster; třetí nejvýše postavená země, Finsko, vykazuje dvakrát menší relativní počet členů stran (8,08%). Ve skupině postkomunistických zemí vyšší než průměrné členství vykazují Slovinsko (6,28%), Bulharsko (5,6%) a Estonsko (4,87%). Naopak mezi sedmi zeměmi s nejnižším členstvím se vyskytuje pět zemí ze středovýchodní Evropy. Polsko (0,99%) a Lotyšsko (0,74%) zaujaly poslední místa, když jako jediné nedosáhly ani 1%, jen mírně lepší výsledek zaznamenaly Maďarsko (1,54%), Česko (1,99%) a Slovensko (2,02%). Ze západoevropských zemí se mezi ně vklínily pouze Spojené království (1,21%) a Francie (1,85%); Německo rovněž procentně vykazovalo velmi nízký počet členů (2,2%), což by společně se dvěma již jmenovanými zeměmi s velkou populací potvrzovalo tezi, že v systémech s velkou populací se do politických stran zapojuje relativně menší počet obyvatel.

Kromě Estonska všechny postkomunistické země vykazovaly v první dekádě 21. století poměrně výrazný pokles počtu členů stran. Nejvýrazněji je tento trend pozorovatelný v případě Česka a Slovenska, které obsadily první dvě místa v celém vzorku. Razantní pokles o téměř polovinu (Slovensko), resp. 41% (Česko), může být dán do souvislosti mj. se specifickým vývojem v tzv. nástupnických stranách, tedy stranách navazujících na existenci Národní fronty. Klesal nicméně i počet členů politických stran v tzv. starých demokraciích – na třetím místě se např. umístilo Spojené království, kde počet členů stran během jedné dekády klesl o 36,35%, tj. jen obtížně můžeme analyticky oddělit regres členství ve stranách jako následek specifické situace v postkomunistickém areálu od obecnějšího trendu přechodu na méně vázané formy politické participace. Navíc v šesti případech počet členů stran vzrostl, a to i poměrně razantně – v případě Francie, Itálie a Španělska byl nárůst více než 30%, což by mohlo svědčit o dílčí „renesanci“ členství ve skupině románských či středomořských zemí. Nárůst stranictví v případě Estonska (52,2%) je anomálií spojenou zejména s rozvojem přímých forem politické participace (využití internetu, mobilních telefonů apod.). Zopakujme nicméně, že jen stěží lze z naznačených dat vyvodit všeobecný závěr pro celý evropský prostor.

Podívejme se nyní pouze na námi analyzované střeoevropské země. Následující tabulka obsahuje data o agregovaném členství ve stranách ve dvou,

resp. třech dekadách. Nejen v případě postkomunistických zemí střední Evropy, ale také u Rakouska pozorujeme výrazný pokles členství.

Tabulka č. 2: Vývoj počtu členů stran od roku 1980

<i>Země</i>	<i>Rok</i>	<i>Počet oprávněných voličů</i>	<i>Celkový počet členů politických stran</i>	<i>Procentní podíl členů politických stran ze všech oprávněných voličů</i>
Česko	1993	7.738.981	545.000	7.04
	1999	8.116.836	278.985	3.44
	2008	8.333.305	165.425	1.99
Polsko	2000	28.409.054	326.500	1.15
	2009	30.615.471	304.465	0.99
Rakousko	1980	5.186.735	1.447.261	28.48
	1990	5.628.099	1.334.554	23.71
	1999	5.838.373	1.031.052	17.66
	2008	6.107.892	1.054.600	17.27
Slovensko	1994	3.876.555	127.500	3.29
	2000	4.023.191	165.277	4.11
	2007	4.272.517	86.296	2.02

Zdroj: van Biezen, Mair, Poguntke 2012: 43 - 46

Tabulka naznačuje zejména stabilní a výrazný pokles členství ve všech zkoumaných zemích. Odchylku od tohoto trendu představuje pouze slovenský případ na přelomu tisíciletí, kdy počet členů stran ve srovnání s polovinou 90. let vzrostl o necelé procento, resp. o čtvrtinu. Následné měření v roce 2007 nicméně ukázalo, že se jednalo o dočasný výkyv, pravděpodobně způsobený silnou mobilizací na Slovensku v souvislosti s konfliktní linií mečiarismus/antimečiarismus. Druhou odchylkou je zastavení propadu členů politických stran v Rakousku. Vidíme, že v Rakousku počet členů politických stran mezi lety 1999 – 2007 v absolutních číslech rostl, nicméně nedokázal plně sledovat nárůst populace, proto nakonec i Rakousko, podobně jako všechny ostatní zkoumané země, vykázalo záporný růst podílu členů stran ze všech oprávněných voličů. Nejvýraznější pokles počtu členů stran v relativních číslech vidíme v případě Česka, kde mezi lety 1993 a 2007 došlo k 3,5 násobnému poklesu členů stran.

Jednoznačně můžeme pozorovat specifickou pozici Rakouska, které na konci první dekády 21. století vykazovalo osminásobný podíl členů stran ve skupině oprávněných voličů než u dalších zemí ve vzorku. Vysvětlení výrazné odlišnosti rakouského případu nejen od dalších zemí ve vzorku, ale fakticky všech evropských demokracií, spočívá v nastavení systému po Druhé světové válce. Pro teoretiky konsensualismu na čele s **Lijphartem** bylo právě Rakousko jedním z příkladů konsociační demokracie, vyznačující se mj. cílevědomou spoluprací elit reprezentujících odlišná sociokulturní milieu. „*V Rakousku byl tento mechanismus kooperace mezi dvěma nejsilnějšími tábory doveden v jistém slova smyslu k dokonalosti a našel výraz v tzv. proporční demokracii ... Její mechanismus spočíval v tom, že poměrně zastoupení obou velkých stran – ÖVP a SPÖ – bylo přenášeno z roviny fungování koaličních vlád do nižších pater politiky i nepolitického prostředí.*“ (Hloušek, Kopeček, 2004, 64 - 65). Politická participace tak nebyla určována dominantně stranictvím, ale širší táborovou příslušností a mentalitou. Stabilní členství se přirozeně promítalo rovněž do stabilních voličských vzorců. „*Rakousko bylo až do poloviny 80. let zemí s nejnižší voličskou volatilitou v západní Evropě.*“ (Hloušek, Kopeček, 2004, 64) Sledované postkomunistické země v některých periodách vykazovaly podobnou „táborovou“ strukturu, nicméně bez jasného ukotvení v sociálních skupinách a reprezentaci jejich zájmů. Jednalo se spíše o specifické (a dočasné) konfliktní linie, mnohdy se silně personalizovaným charakterem. Osobnosti dokázaly dočasně přitáhnout voliče a kvůli potřebě rekrutace kádrů i členy či sympatizanty, po jejich odchodu z politiky se nicméně strany začaly často vnitřně rozkládat. Následkem je mj. enormní volatilita a obecně nestabilita stranických systémů.

Van Biezenová, Mair a Poguntke svou analýzu založili na datech sebraných ke konci první dekády 21. století. Současně se zaměřili na agregované počty všech straníků, aniž by se výrazně soustředili na rozložení členů mezi dílčí strany v jednotlivých stranických systémech, resp. širší kontext vývoje stranicko-politické soustavy a rozložení členů stran v rámci jednotlivých subjektů. My se v následující části analýzy zaměříme jak na data o vývoji počtu členů stran ve zkoumaných zemích v další dekádě, tak i na rozložení členství v rámci dílčích národních stranických systémů.

Pokud se nejdříve zaměříme na rakouský případ, pak navzdory všem snahám o etablování nových politických stran nadále můžeme pozorovat stabilní vzorce politické participace a vazeb mezi stranami a jejich členy. Obě dominantní formace – Rakouská lidová strana (ÖVP) a Rakouská sociálně-

demokratická strana (SPÖ) dlouhodobě disponují stabilní mnohasettisícovou kohortou členů. V roce 1950 měla SPÖ 600 000 členů, v dalších dekádách se základna zvětšila až na 720 000 roku 1980. V případě ÖVP nejsou údaje o vývoji tak přesné s ohledem na specifickou vnitrostranickou organizaci, podle odhadů se počet členů v roce 1970 blížil k milionu, následně se udržoval na úrovni 600 000 tisíc (Hloušek, 2008, s. 168, 191). V souladu s obecnějšími trendy v západní Evropě i v Rakousku od 80. let klesal význam tradičních sociálních sítí integrujících voliče a rovněž fenomén *Parteienverdrossenheit*. Pokles členství pokračoval i v poslední dekádě 20. století, nicméně po roce 2000 došlo k dílčí stabilizaci. V současnosti pozorujeme ve vývoji SPÖ a ÖVP rozdíl; zatímco SPÖ kontinuálně ztrácí (v roce 1999 měla 430 000, v roce 2008 – 300 000, v roce 2014 pak 205 000 členů), ÖVP si udržuje stabilní členskou základnu cca 700 000 „členů“. Příčiny rozdílného vývoje můžeme hledat mj. ve vnitřní organizaci. Jak uvádí **Hloušek** (2008, s. 174), „*ve srovnání s volnou organizační strukturou ÖVP, která počítala zejména s korporátním členstvím, byla SPÖ organizována jako klasická masová strana s individuálním členstvím, hustou vertikální i horizontální strukturou a ve srovnání s ÖVP vysokou mírou centralizace moci a rozhodování.*“ ÖVP těží z pevných vazeb jedinců na svazy, z nichž se skládá, tzv. „podřízené organizace“³, které sdružují sympatizanty křesťansko-konzervativních postojů na profesní, genderové či věkové bázi. ÖVP je označována za příkladnou stranickou organizaci, která na základě vhodně zvolené vnitřní struktury, resp. modelu organizace dokazuje, že neexistuje implicitní korelace mezi velikostí strany a mírou její centralizace. (Müller, Steininger, 1994)

K relativně stabilnímu vývoji členství napomáhá i situace v dalších relevantních subjektech. Třetí – Rakouská svobodomyšlná strana (FPÖ) – si v průběhu 50. a 60. let udržoval mezi 20 a 30 tisíci členů, v dalších dvou dekádách se vzestupem přišlo i rozšíření členské základny až na 40 000. (Hloušek, 2008) Stranu neoslabil ani rozkol spojený s vydělením Svazu pro budoucnost Rakouska (BZÖ); v roce 2014 vykazovala FPÖ 50 tisíc členů. Z dalších stran musíme zmínit Zelené (*Grünen*), kteří mezi lety 2005 - 2009 téměř zdvojnásobili členskou základnu z 2 500 na 4 600; v roce 2014 pak měli 6 500 členů. Tendenci k růstu vykazoval rovněž nový subjekt Nové Rakousko a

³ Rakouský svaz dělníků a zaměstnanců (ÖAAB), Rakouské ženské hnutí (ÖFB), Rakouský svaz hospodářství (ÖWB), Mladá lidová strana (JVP), Svaz rolníků (ÖBB) a Rakouský svaz seniorů (ÖSB). (Strmiska, Hloušek, Kopeček, Chytilík, 2005, s. 320)

Liberální fórum (NEOS), jenž v roce 2014 vykázal 2 200 členů. (rwh, 2008; *Entwicklung und Überblick: Parteimitglieder in Österreich*. 2014)

Zdá se, že model proporční demokracie doplněný o nástup dalších subjektů, zachoval základní kontury rakouského stranického systému a mechanismů komunikace a kooperace mezi stranami a veřejností. Strany nadále disponují výrazným politicko-socializačním a mobilizačním potenciálem, jenž činí z Rakouska zemi s nejstabilnějšími vzorci a modely členství ve stranách. SPÖ a ÖVP, jež dlouhodobě disponovaly většinovým posláním, nadále agregují 90% členů stran v zemi, a další subjekty by v případě rostoucí podpory mohly vykazovat podobný problém s plněním některých funkcí, jako je tomu v případě dalších zemí v našem vzorku.

Podíváme-li se na český případ, pak v letech 1995 - 2013 vidíme ve stranickém systému podobné vzorce jako v Rakousku. Občanští (ODS) a sociální (ČSSD) demokraté se vypracovali do dominantní pozice, přičemž jejich zisky kulminovaly ve volbách roku 2006 (35,5, resp. 33,5%). Současně mezi nimi nepanovala nepřekročitelná nevráživost, jak naznačila skrytá koalice v letech 1998 - 2002 či spolupráce na úrovni krajů a velkých měst. Kolem roku 2000 se obě strany stabilizovaly na cca 18 tisících voličů, nebyly nicméně člensky největšími subjekty. Těmi byly nástupnické strany, tedy komunisté a křesťanští demokraté. Obě strany nicméně již od roku 1990 vykazují kontinuální pokles členů. KSČM ztratila v prvním desetiletí 21. století třetinu členů, když klesla z 128 346 na 77 115; podobně KDU-ČSL z 55 306 v roce 2000 klesla na 38 312 v roce 2008.

Kolem roku 2010 se pokles zpomalil, zjevně v souvislosti s volbami a nástupem dvou nových relevantních subjektů – TOP 09 a Věcí veřejných (VV). ODS a ČSSD nicméně ve volbách ztratily statut dominantních stran a i když do roku 2013 počet jejich členů rostl až k 23 tisícům, došlo následně k prudkému poklesu, když ODS v roce 2016 vykázala 14 tisíc členů, ČSSD pak necelých 21 tisíc. Ještě v roce 2012 se počet členů českých stran pohyboval kolem 170 tisíc, tedy na stavu z roku 2008, nicméně následovala další perioda poklesu. V květnu 2012 vykázala meziroční nárůst jediná z parlamentních stran – TOP 09 o 1,2 % na 4.205 členů. ODS klesla o 2,4 %, podobně i ČSSD, KSČM o 8,5% a VV o 12,5%. Z dalších byla stále největší KDU-ČSL s 33.500 členy. (Baroch, 2012; Válková, 2012) KSČM a KDU-ČSL poztrácely během čtyř let 40% členů, v letech 2013-2015 KSČM dalších téměř 20% (10 tisíc), KDU-ČSL pak poklesla v roce 2015 na 26,5 tisíce členů. Současně se jedná o strany s nejstarší členskou základnou; polovina z 43 000 členů KSČ je starší 70 let,

pod 50 let má pouze 5,5% členů. Celkové poklesy „odúmrtí“ i odchodem ze stran nekompensují ani nové/další subjekty – **Babišovo** hnutí ANO 2011, které podle očekávání mělo zvítězit ve volbách v říjnu 2017 s více než 30%, nemělo ani 3 000, prozemanovská Strana práv občanů 2 500, **Okamurova** antiislámská Svoboda a přímá demokracie 4 000 členů. (Rovenský, 2013; *Tisíce členů stran mizejí. Umírají nebo vracejí legitimitace.* 2017)

Slovensko zaznamenalo mezi lety 2000 - 2007 největší pokles členství. V roce 2003 vykazovalo nejvíce členů dlouhodobě volebně dominantní Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS, 40 000), následované Komunistickou stranou Slovenska (KSS, 23 000). Křesťansko-demokratické hnutí (KDH) mělo 20 000 členů, Strana maďarské koalice (SMK) 11 000 a Slovenská demokratická a křesťanská unie (SDKÚ) 7 000 členů. Formující se Smer měl 6 500 členů. (Strmiska, Hloušek, Kopeček, Chytilík, 2005) Data za rok 2007 ukazovala stabilizovanou situaci v HZDS (pokles na 35 370), SMK (pokles o 500) a SDKÚ. Naopak KDH ztratilo během čtyř let 20% členů. Razantní nárůst zaznamenal Smer-SD s 16 tisíci členů; Slovenská národní strana (SNS) měla 1 370 členů. (van Biezen, Poguntke, Mair, 2012). O dva roky později vykázaly hlavní strany podobná čísla: HZDS 35 000, Smer-SD a KDH po 15 000, SMK 12 000, SDKÚ 6 000 a SNS 1 000; celkově bylo ve slovenských stranách organizováno cca 100 000 lidí. (Filo, 2013)

V roce 2011, v období voleb, jsme zaznamenali nárůst členství jak v etablovaných, tak nových stranách. Mírně rostly Smer-SD (16 200), SDKÚ (7 100), výrazněji SNS (zdvojnásobila počet členů na 2 500), výraznější pokles zaznamenalo HZDS (ztratilo 20% a mělo 29 000 členů). Přibližně 15% členů ztratila i SMK (10 000), což bylo způsobeno zejména secesí strany Most-Híd (4 500 členů). V systému se nově objevila Svoboda a Solidarita (SaS), ovšem s velmi malou členskou základnou (300). (TASR, 2011) Po volbách ztrácely členy zejména SDKÚ – v roce 2012 vykázala o 20% méně (5 200), aby v roce 2015 klesla na 2 900 – a KDH, jež v roce 2015 mělo méně než 12 000 členů; stabilizovala se SMK (9 660, 2015 - 10 000). Smer-SD v období 2012 - 2015 stabilně vykazoval cca 16 000 členů, Most-Híd nad 5 000, zdvojnásobil se počet členů SNS (5 100). Cca 2 000 členů vykázala KSS. (su, 2012; TASR, 2015) Zcela ale zmizela členská základna HZDS, současně relevantní subjekty SaS, Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti, resp. Sme rodina – Boris Kollár nevykazovaly téměř žádné členy. To v souhrnu znamená další pokles agregovaného počtu členů stran.

Na počátku 21. století vykazovaly polské strany celkem 326 000 členů; více než dvě třetiny obstarávaly dvě následnické formace – levicový Svaz demokratické levice (SLD) měl v roce 2001 cca 150 000 členů, agrární Polská lidová strana (PSL) v roce 2003 140 000 členů. Ze subjektů zformovaných na solidaritních základech měla nejvíce členů Občanská platforma (PO), a to 20 000 členů v roce 2003, Liga polských rodin (LPR) 12 000 členů, Právo a Spravedlnost (PiS) 6 500 a Unie práce (UP) 7 000. (Strmiska, Hloušek, Kopeček, Chytilík, 2005) Opomenout nesmíme desetitisícovou Unii svobody (UW). Nejistota panovala ohledně počtu členů radikální Sebeobrany; podle odhadů měla až 100 000, což by navyšovalo celkový počet členů stran v Polsku o jednu čtvrtinu. V období 2003 – 2004 rostly zejména PiS (z 6,5 na 20 tisíc) a PO (z 15 na 33 tisíc), počet členů PSL mírně klesl (130 000). Výrazným zásahem do celkového objemu členů politických stran byl rozklad UW, Sebeobrany, resp. LPR. K poklesu počtu členů politických stran přispěla i dílčí dezintegrace SLD. (van Biezen, Poguntke, Mair, 2012)

Podle posledních oficiálních údajů, jak je v roce 2016 prezentoval Centrální statistický úřad (*Partije polityczne w 2014 r.*, 2016), se počet členů stran stabilizoval okolo 300 000, nicméně téměř polovinou disponuje PSL (140 000), jež ve volbách v roce 2015 získala jen 5,13% hlasů. Zcela dominantní PiS po vítězství ve volbách zaznamenalo výraznější nárůst členství (v lednu 2016 - 30 000), naopak PO, jež v roce 2011 disponovala 51 000 členy, spadla na 17 000 (*PiS ma coraz więcej członków*, 2016).

Závěr

Pokusme se z analýzy vyvodit několik zobecňujících závěrů. Zjevným a dobře pozorovatelným trendem je relativně stabilní a kontinuální trend poklesu členství v politických stranách ve všech zkoumaných zemích. Ty se přirozeně liší v míře, resp. absolutních i relativních číslech poklesu, nicméně nepozorujeme žádnou, kde by v posledních dekadách došlo k obratu. V případě skupiny tří nových demokracií naznačené poklesy vypadají dramatictěji, nicméně nelze z nich vyvodit, že by v tomto ukazateli byla situace dramaticky horší než v tzv. západní Evropě; pokles byl spíše strmější, a to ve vazbě na rozklad členské základy tzv. následnických subjektů. Alarmující nicméně je, že právě tyto subjekty, a pak také nové subjekty, jež na několik období získaly dominanci, zpravidla vykazují nestabilní a rychle klesající členství. Problém pak může být zhoršen i tím, že tyto subjekty nejsou volebně úspěšné a vlády se

ujímají nové strany, které mají malé počty členů a neplní tak řadu základních funkcí, jež jsou stranám přisovány. Nejvýrazněji tento trend pozorujeme v Polsku, kde se dle našeho soudu sešly dva trendy, jež v kombinaci ještě posilují negativní aspekt nízkého členství ve stranách. Na jedné straně se jedná o velkou populaci, na straně druhé o relativně i absolutně nízkou míru členství. Kombinace těchto dvou trendů – která může být jak příčinou, tak i následkem výrazných institucionálních transformací a relevance jednotlivých subjektů v rámci polského stranického systému – činí dle našeho soudu z Polska příklad velmi negativního vývoje politického stranictví ve vazbě ke společnosti.

Naznačené negativní trendy nicméně pozorujeme i v dalších zemích středoevropského areálu a také některých zemích západní Evropy. Situace, kdy ve většině zemí středovýchodní Evropy nedosahuje členství v politických stranách ani 2%, zásadně ovlivňuje schopnost politických stran rekrutovat nové politické elity. Pokud dáme tuto skutečnost do souvislosti s klesající a nízkou volební účastí, otevírá se zde prostor pro jiné aktéry zajišťující zprostředkování zájmů a také nové strategie politické participace. Jako příklad takových nových subjektů a strategií jsou často zmiňována sociální hnutí, ale – nejen – ve středovýchodní Evropě můžeme pozorovat silnou penetraci médií do politiky, nárůst stran-firem a či extenzivní výskyt stran jednoho tématu či použití. Na druhé straně se můžeme připojit i k optimističtější vizím, předpokládajícím postupný přerod (nejen) postkomunistického občana v „e-občana“, jak to predikuje např. **Krasteva** (2011).

Literatura:

- ÁGH, A. 1996. From Nomenklatura to Clientura: The Emergence of New Political Elites in East Central Europe. In *Stabilizing Fragile Democracies*. London: Routledge, 1996. ISBN 9780415118033.
- Ako vyzerajú členské základy politických strán v SR? 2015. *TASR*, 23. 8. 2015 [online]. Dostupné na internetu: <https://www.aktuality.sk/clanok/302504/ako-vyzeraju-clenske-zakladne-politicky-stran-v-sr/>.
- AMORIM NETO, O. – COX, G.W. 1997. Electoral Institutions, Cleavage Structures and the Number of Parties. In *American Journal of Political Science*, roč. 41, č.1/1997, ISSN 1540-5907, s. 149 – 174.
- BALL, T. – BELLAMY, R., eds. 2003. *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9781139053600.

- BAROCH, P. 2012. *Češi coby straníci: KSČM má 57 000 členů, věčkaři 800.* aktuálně.cz, 3. 6. 2012 [online]. Dostupné na internetu: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/politika/clanek.phtml?id=747192>.
- BERNIK, I. – MALNAR, B. – TOŠ, N. 1995. Protislovja instrumentalnega razumevanja demokracije. In *Teorija in praksa*, roč. 33, č. 7–8/1995, ISSN 0040-3598, s. 574 – 589.
- EHRKE, M. 2010. *Social Democratic Parties in Central and Southeast Europe. Organisations Based on Political Convictions or Management Agencies for the Government?* [online]. Dostupné na internetu: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07059.pdf>.
- Entwicklung und Überblick: Parteimitglieder in Österreich.* 2014. neuwal.com, 2. 12. 2014 [online]. Dostupné na internetu: <https://neuwal.com/2014/11/23/entwicklung-und-ueberblick-partemitglieder-in-oesterreich/>.
- EVANS, G. – WHITFIELD, S. 1993. Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe. In *British Journal of Political Science*, roč. 23, č. 4/1993, ISSN 0007-1234, s. 521 – 548.
- FILO, J. 2009. *Slováci majú 132 politických strán, ale málo členov.* aktuálne.sk, 7. 7. 2013, [online]. Dostupné na internetu: <http://aktualne.atlas.sk/slovaci-maju-132-politickyh-stran-ale-malo-clenov/slovensko/politika/>.
- FINK-HAFNER, D. – KROPIVNIK, S. 2006. Politická udeležba v postsocializmu: med deformirano modernostjo, novo modernizacijo in postmodernostjo. In *Družboslovne razprave*, roč. 22, č. 51/2006. ISSN 0352-3608, s. 55 – 72.
- GRZYMALA-BUSSE, A. 2007. *Rebuilding Leviathan. Party Competition and State Exploitation in Post-Communist Democracies.* Ann Arbor: University of Michigan, 2007. 294 s. ISBN 9780521696159.
- HLOUŠEK, V. 2012. Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy. In *Politologický časopis*, roč. 19, č. 4/2012. ISSN 1211-3247, s. 322 – 340.
- HLOUŠEK, V. 2008. *Konflikt versus konsensus. Konfliktní linie, stranické systémy a politické strany v Rakousku 1860 - 2006.* Brno: MPÚ, 2008. 273 s. ISBN 978-80-210-4484-5.
- HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě.* Brno: MPÚ, 2004. 224 s. ISBN 80-210-3449-1.
- HOPKIN, J. – PAOLUCCI, C. 1999. The business firm model of party organization: Cases from Spain and Italy. In *European Journal of Political Research*, roč. 35, č. 3/1999, ISSN 0304-4130, s. 307 – 339.
- INNES, A. 2002. Party Competition in Postcommunist Europe: The Great Electoral Lottery. In *Comparative Politics*, roč. 35, č. 1/2002, ISSN 0010-4159, s. 85–104.

- KATZ, R.S. – MAIR, P. 1995. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. In *Party Politics*, roč. 1, č. 2/1995, ISSN 1354-0688, s. 5 – 28.
- KIRCHHEIMER, O. 1966. The Transformation of Western European Party Systems, In *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1966. ISBN 0691621640.
- KOSTELECKÝ, T. 2002. *Political Parties after Communism. Developments in East-Central Europe*. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2002. 240 s. ISBN 978-0-8018-6851-1.
- KRASTEVA, A. 2011. From the Post-Communist Citizen to the E-Citizen. In *Politické vedy*. [online]. roč. 14, č. 2, 2011. ISSN 1335-2741, s. 85 – 92.
- KROUWEL, A. 2006. Party Models. In *Handbook of Party Politics*. London: Sage, 2006. ISBN 0761943145.
- LETKI, N. 2004. Socialization for Participation? Trust, Membership, and democratization in East-Central Europe. In *Political Research Quarterly*, roč. 57, č. 4/2004, ISSN 1065-9129, s. 665–679.
- MÜLLER, W.C. – STEININGER, B. 1994. Party Organisation and Party Competitiveness: The Case of Austrian People's Party, 1945-1992. In *European Journal of Political Research*, roč. 26, č. 1/1994, ISSN 0304-4130, s. 1 – 30.
- Partije polityczne w 2014 r.* 2016. Główny Urząd Statystyczny, Notatka informacyjna, 30.3.2016.
- PiS ma coraz więcej członków. Po wyborach parlamentarnych zanotowano rekordową liczbę zgłoszeń do partii.* 2016. in *wpolityce.pl*, 16. 1. 2016 [online]. Dostupné na internetu: <http://wpolityce.pl/polityka/277949-pis-ma-coraz-wiecej-czlonkow-po-wyborach-parlamentarnych-zanotowano-rekordowa-liczbe-zgloszen-do-partii>
- ROVENSKÝ, J. 2013. *Raketový start Hnutí exministra Dobeše, počtem členů šlape na paty TOP 09.* novinky.cz, 13. 5. 2013, [online]. Dostupné na internetu: <http://www.novinky.cz/domaci/301675-raketovy-rust-hnuti-exministra-dobese-poctem-clenu-slape-na-paty-top-09.html>.
- RWH. 2008. *Wieviele Mitglieder haben die österreichischen Parteien jeweils?* Der Standard, 28.10.2008, [online]. Dostupné na internetu: <http://derstandard.at/1224776617579/Wieviele-Mitglieder-haben-die-oesterreichischen-Parteien-jeweils>.
- STRMISKA, M. – HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. – CHYTILEK, R. 2005. *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů.* Praha: Portál, 2005. 727 s. ISBN 80-7367-038-0.

- SU. 2012. *Členovia politických strán sú v pohybe*. pravda.sk, 28. 10. 2012, [online]. Dostupné na internetu: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/251562-clenovia-politicky-stran-su-v-pohybe/>.
- TAN, A.C. 1998. The Impacts of Party Membership Size: A Cross-National Analysis. In *The Journal of Politics*, roč. 60, č. 1/1998, ISSN 0022-3816, s. 188 – 198.
- TASR. 2011. *HZDS má najviac členov, ostatné strany sa na tento počet nechytajú*. pravda.sk, 14. 8. 2011, [online]. Dostupné na internetu: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/171405-hzds-ma-najviac-clenov-ostatne-strany-sa-na-tento-pocet-nechytaju/>
- Tisíce členů stran mizejí. Umírají nebo vracejí legitímace*. 2017. E15.cz, 23.2.2017 [online], Dostupné na internetu: <http://zpravy.e15.cz/domaci/politika/tisice-clenu-stran-mizeji-umiraji-nebo-vraceji-legitimace-1329125>
- TOOLE, J. 2007. The Historical Foundations of Party Politics in Post-Communist East Central Europe. In *Europe-Asia Studies*, roč. 59, č. 4/2007, ISSN 0966-8136, s. 541 – 566.
- TOMŠIČ, M. 2011. *Elites in Post-Communist Societies*. London: Vega Press, 2011. 187 s. ISBN 978-0-9568625-2-5.
- VÁLKOVÁ, H. 2012. *Strany přicházejí o členy, nejvíce uteklo Věcem veřejným a ODS*. iDNES.cz, 5.5.2012, [online]. Dostupné na internetu: http://zpravy.idnes.cz/politickym-stranam-utikaji-clenove-nejvic-vecem-verejnym-a-ods-pv9-/domaci.aspx?c=A120504_185856_domaci_hv.
- VAN BIEZEN, I. 2003. *Political Parties in New Democracies. Party Organization in Southern and East-Central Europe*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2003. 255 s. ISBN 1403903077.
- VAN BIEZEN, I. – MAIR, P. – POGUNTKE, T. 2012. Going, going, ... gone? The decline of party membership in Contemporary Europe. In *European Journal of Political Research*, roč. 51, č. 1/2012, ISSN 1475-6765, s. 24 – 56.
- VRÁBLÍKOVÁ, K. 2009. Politická participace a její determinant v postkomunistických zemích. In *Sociologický časopis*, roč. 45, č. 5/2009, ISSN 0038-0288, s. 867 – 897.
- WOLINETZ, S. B. 2002. Beyond the catch-all party: Approaches to the study of parties and party organization in contemporary democracies, In *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 2002. ISBN 019829669X.

Základny tradičných politických stran klesajú, mnohé partaje proto sbírají registrované příznivce. 2016. ČTK, 21.8.2016 [online]. Dostupné na internetu: <http://domaci.eurozpravy.cz/politika/166257-zakladny-tradicnich-politickych-stran-klesaji-mnohe-partaje-proto-sbiraji-registrovane-priznivce/>.

ZBOŘIL, J. 2011. *Vývoj počtu členů politických stran v ČR.* iDNES.cz, 28.8.2011, [online]. Dostupné na internetu: <http://zboril.blog.idnes.cz/c/205550/Vyvoj-poctu-clenu-politickych-stran-v-CR.html>.